

Plannen

van bewegingsonderwijs

De planning van lessen en lessenseries, maar ook het maken van een vakwerkplan vormt een wezenlijk onderdeel van 'onderwijs maken'. Het gaat om planningsafspraken over hoe, wat, wanneer en waar leerlingen leren. Vaak gebeurt dat, heel waardevol, mondeling tussen docenten. Daarnaast is het voor vaksecties zaak om bepaalde afspraken schriftelijk vast te leggen. Dit artikel biedt een overzicht van verschillende manieren van planning door vaksecties bewegingsonderwijs. Het artikel is een ingekorte versie van hoofdstuk 11 uit *Onderwijs in bewegen* dat in 2011 is uitgegeven door Bohn Stafleu van Loghum.

TEKST GER VAN MOSSEL FOTO HANS DIJKHOFF

Waarom is plannen belangrijk?

Leerplannen hebben verschillende functies: steunfunctie, verantwoordingsfunctie, vernieuwingsfunctie en communicatieve functie. Het maken van onderwijsplannen heeft vaak een steunfunctie voor de docent. Er gebeuren op school en in de les altijd dingen die niet zijn voorzien en waarop direct gereageerd moet worden. Afwijken van gemaakte plannen is een gezonde reactie op onverwachte gebeurtenissen. Onderwijsplannen helpen de docent vasthouden aan een heldere boodschap en een duidelijke aanpak, ook voor de leerlingen. Het lesplan is een planningsdocument met een grote steunfunctie, evenals het vakwerkplan. Vaksecties die een vakwerkplan maken, doen dat ook omdat ze verantwoording willen afleggen naar de school. Het is belangrijk dat de werkgever op de hoogte is van wat wordt aangeboden tijdens de lessen lichamelijke opvoeding. Dat kan heel nuttig zijn in de communicatie met de schoolleiding over de plaats van

Het lesplan is een planningsdocument met een grote steunfunctie, evenals het vakwerkplan

bewegingsonderwijs in het programma. Plannen maken heeft ook betekenis voor het vernieuwen van het bewegingsonderwijs. In een vakbeleidsplan wordt bijvoorbeeld nagegaan wat de sterke en zwakke punten zijn in het programma en waar verbeteringen mogelijk of noodzakelijk zijn. Op grond van deze analyse

worden verbeterplannen gemaakt die ertoe bijdragen dat het onderwijs permanent vernieuwd wordt. Ook kunnen in de plannen actuele ontwikkelingen (bijvoorbeeld LO2 of BSM, nieuwe sporten, schoolbrede thema's e.d.) meegenomen worden.

Heldere plannen bieden een uitstekende basis om te communiceren over het vak LO binnen en buiten de school. Het kan gaan om communicatie met de schoolleiding, de leerlingen zelf, ouders, inspectie, bestuur, gemeentelijke overheid en sportorganisaties. Het is lang niet altijd verstandig om vakwerkplannen of beleidsplannen ook daadwerkelijk aan de gesprekspartners te geven, maar er kunnen wel relatief gemakkelijk leesbare documenten van afgeleid worden. In ieder geval biedt het de docent een goede gesprekspartner omdat hij weet wat hij wil en hoe dat te bereiken is.

Planningsdocumenten

Aan de hand van de belangrijkste planningsdocumenten gaan we na hoe planning voor bewegingsonderwijs op een school kan plaatsvinden. Als eerste onderscheiden we het vakwerkplan. Een vakwerkplan is een bundeling van afspraken binnen een vaksectie over het wat, hoe en waarom van het programma bewegingsonderwijs. Het vakwerkplan heeft vooral een steunende functie, het fungeert als draaiboek. Het maken van een vakwerkplan is weliswaar niet wettelijk verplicht voor vaksecties, maar het is wel sterk aan te bevelen om op een of andere manier de belangrijkste afspraken over het wat en hoe vast te leggen. Ook omdat de schoolleiding in het schoolplan verantwoording

▲ Ook dit is plannen aflegt over hoe het vak bewegingsonderwijs op school wordt gegeven. Het vakwerkplan levert daarvoor de 'input'.

De inhoud van een vakwerkplan bepaalt de vaksectie zelf. De volgende onderwerpen maken het vakwerkplan compleet:

- 1 startsituatie en het beleid
 - 2 visie op het vak
 - 3 inhoud van het programma
 - 4 evaluatie en rapportage
 - 5 vormgeving van het onderwijs.
- Bijlagen als PTA en schriftelijke lesmaterialen.

Vakbeleidsplan

Een ander type document is het vakbeleidsplan. Om als vakleerkrachten mee te kunnen praten, moet een vaksectie ook beleidsmatig kunnen denken en werken. Bepaalde veranderingen, zoals de invoering van een brede school met een uitgebreid beweeg- en sportprogramma, samenwerking met omliggende sportverenigingen of overgaan tot sportklassen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs, vergen een beleidsmatige aanpak. Dergelijke veranderingen vinden niet van vandaag op morgen plaats; een beleidsmatige insteek is een 'must'.

Lesplan en lessenserie

Plannen die direct het geven van onderwijs ondersteunen, zijn lesplannen en lessenseries. Een lesplan of de lesvoorbereiding is het meest concrete planningsdocument. Het beschrijft vrij nauwkeurig hoe het verloop van een les zou moeten/kunnen zijn. Het is een plan dat door de vaksectie gemaakt kan worden (al of niet als onderdeel van een reeks) maar ook door de individuele docent. Het ligt er maar aan hoever een vaksectie wil gaan met het uitschrijven van de lessen. Een lessenserie of lessenreeks is een plan voor meerdere samenhangende lessen binnen een afgebakende periode. Het gaat om een serie van bijvoorbeeld vier lessen die bij elkaar horen omdat hetzelfde thema of dezelfde activiteit centraal staat.

Leer- en ontwikkellijnen

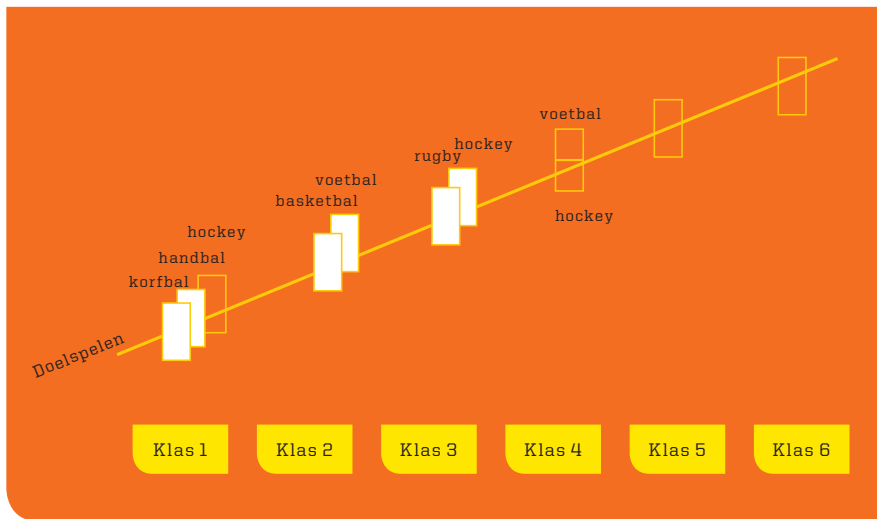
De kerndoelen en eindtermen bieden een overzicht van na te streven leerdoelen in verwante bewegingsonderwijsleersituaties. Om vanuit de kerndoelen en eindtermen tot een programma te komen is het formuleren van leer- en ontwikkellijnen en thema's een zinvolle tussentap. Door middel van leer- en ontwikkellijnen en thema's wordt een ordening aangebracht in de leerstof die aan bod moet komen.

Een leerlijn is een beredeneerde opbouw van tussendoelen en inhouden, leidend naar een einddoel. De leerlijnen worden geordend rond activiteiten met overeenkomende bewegingsproblemen conform de deelgebieden van de activiteitsgebieden. Voorbeelden van leerlijnen zijn werpen bij het activiteitsgebied atletiek, doelspelen bij spel en springen bij turnen. Naast de leerlijnen onderscheiden we ook ontwikkellijnen. Bij leerlijnen verloopt het leerproces meer lineair en meer voorspelbaar. Bij ontwikkellijnen verloopt het leerproces meer sprongsgewijs, minder voorspelbaar en is het meer persoonsgebonden. Het gaat hierbij om een gradueel en niet om een absoluut verschil. In het *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs* (Brouwer et al., 2012) worden vier sleutels onderscheiden: bewegen verbeteren, bewegen regelen, gezond bewegen en bewegen beleven. De leerlijnen binnen de sleutel 'bewegen verbeteren' hebben meer het karakter van leerlijnen, die voor 'bewegen regelen', 'gezond bewegen' en 'bewegen beleven' meer van ontwikkellijnen.

Thema's

Binnen de leerlijnen worden een of meerdere thema's centraal gesteld. Thema's zijn losse *bouwstenen* voor het programma. Thema's geven aan waar het in de lessen om draait. Een thema heeft een gemeenschappelijk hoofduitdaging en omvat doorgaans een aantal lessen, variërend van twee tot acht lessen. Die lessen hoeven niet achter elkaar gegeven te worden, dat kan natuurlijk wel, maar het is ook mogelijk de lessen in de tijd te spreiden (zelfs over de leerjaren heen). Maar er zijn ook thema's waarvoor dat niet geldt, bijvoorbeeld thema's met betrekking tot zelfstandig leren werken.

Er zijn verschillende soorten thema's. Bijvoorbeeld thema's met het accent op het *leren bewegen* (bewegingsthema's), op het *leren regelen* door de leerlingen (regelthema's), op gezond bewegen of veiligheid (gezondheidsthema's), op *bewegen beleven* (belevingsthema's) of thema's met het accent op de *onderlinge omgang* van leerlingen (omgangsthema's). En er zijn thema's die zowel vakoverstijgend als alleen binnen de lessen bewegingsonderwijs een rol kunnen spelen, zoals leren samenwerken, zelfstandig werken of leren kiezen. Hieronder is een aantal vakgebonden manieren van

▲
 Figuur 1. Leerlijn
 doelspelen

thematiseren nader uitgewerkt.

Bewegingsthema's

Bewegingsthema's komen het meest voor. De meeste kerndoelen en eindtermen hebben betrekking op het leren bewegen en het ligt dus voor de hand dat in de meeste thema's het accent ook op het bewegen ligt. Die accentuering van het bewegen komt tot uiting in de benaming van die thema's. Zo kan binnen de leerlijn springen een nader onderscheid worden aangebracht in een aantal bewegingsthema's: *vrije sprongen, steunsprongen en herhaald springen*. Bewegingsthema's bij zwemmen zijn bijvoorbeeld *zwemmen als race, zwemmen als avontuur en zwemmen als survival*.

Regelthema's

De kerndoelen en eindtermen hebben niet alleen betrekking op het leren bewegen van de leerlingen. Er zijn ook kerndoelen en eindtermen waarbij het gaat om het vervullen van regelende taken. Te denken valt aan het vervullen van andere rollen door de leerlingen (coach, scheidsrechter, organisator, trainer/instructeur), hulpverleners, bewegingssituaties inrichten of veranderen, een trainingsschema opstellen, enzovoort. Aan ieder activiteitsgebied is wel een regelthema te koppelen. Enkele voorbeelden zijn: *elkaar leren dansen en ontwerpen van een dans bij bewegen en muziek, de leerling als coach en een toernooitje organiseren bij zelfverdediging*.

Leerlijnen: van kerndoelen naar lessenplannen

We onderscheidten eerder al vakwerkplannen, lessenseries en lessenplannen. In het vakwerkplan worden onder andere de inhouden van het programma beschreven. Het gaat dan om de verdeling van de leer- en ontwikkellijnen over de tijd, over de leerjaren en de periodes. Een vaksectie maakt over de leer- en ontwikkellijnen nadere afspraken. De uitgewerkte leer- en ontwikkellijnen met verschillende thema's worden opgenomen in het vakwerkplan. Het is vervolgens aan de individuele docent om de

leer- en ontwikkellijnen te vertalen naar lessenplannen met zaken als de lesorganisatie en didactische opmerkingen.

Bij de uitwerking van de leerlijnen zijn meestal de leerlijnen van de sleutel 'bewegen verbeteren' leidend. Daarna koppelt de vaksectie aan die leerlijn een of meer ontwikkellijnen ('bewegen regelen', 'gezond bewegen' en/of 'bewegen beleven') met verschillende typen thema's.

Kernactiviteiten

In de leerlijn worden de kernactiviteiten benoemd die de vaksectie in ieder geval wil aanbieden. De kernactiviteiten zijn te beschouwen als ijkpunten op een leerlijn en sturen het onderwijsleerproces. De gekozen kernactiviteiten zijn bedoeld om een bepaald streefniveau aan te kunnen duiden dat de vaksectie graag bij de leerlingen wil bereiken. Vaksecties verschillen in het aantal uitgewerkte kernactiviteiten. Hoe meer kernactiviteiten zijn vastgelegd, hoe meer de inhoud van het programma is gestandaardiseerd. In figuur 1 staat een voorbeeld van de leerlijn doelspelen. De doelspelen worden over de leerjaren steeds complexer. In leerjaar 4 maken de leerlingen een keuze.

Bij de kernactiviteiten staan het arrangement en de opdracht voor leerlingen omschreven. Bovendien omschrijft de vaksectie bij een aantal kernactiviteiten de beoogde deelnameniveaus van hun leerlingen. Zoals in *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs* (Brouwer et al., 2012), met een verdeling van 40% op basisniveau, 30% op vervolgniveau, 20% op gevorderd niveau en 10% op zorgniveau.

Stappen bij het uitwerken van een leerlijn:

- 1 Formuleer de centrale bewegingsuitdaging van de leerlijn ('bewegen verbeteren').
- 2 Koppel de leerlijn aan een of meer ontwikkellijnen ('bewegen regelen', 'gezond bewegen' en/of 'bewegen beleven').
- 3 Bepaal respectievelijk de bewegings-, regel-, gezondheids- en/of belevingsthema's bij de leerlijn.
- 4 Bepaal de kernactiviteiten op de leer- en ontwikkellijnen.
 - 4.1 Omschrijven van arrangement en opdracht bij de kernactiviteiten.
 - 4.2 Bepalen van deelnameniveaus bij een of meer kernactiviteiten.

Het is aan de vaksectie om de leerlijn globaal of meer gedetailleerd uit te werken. Hoe meer kernactiviteiten worden vastgelegd op de leer- en ontwikkellijnen, hoe sturender het programma. Hoe meer kernactiviteiten worden uitgewerkt met deelnameniveaus, hoe groter en nauwkeuriger het onderlinge referentiekader is voor de gerealiseerde kwaliteit bij de leerlingen. ■

Dit overzichtsartikel is een bewerking van hoofdstuk 11 uit *Onderwijs in bewegen* (van Mossel, 2011). In dit hoofdstuk vind je meer informatie.

Ger van Mossel is leerplanontwikkelaar bewegingsonderwijs en sport bij SLO

Bronnen

Brouwer, B., Houthoff, D., Massink, M., Mooij, C., Mossel, G. van, Swinkels, E., & Zonnenberg, A. (2012). *Basisdocument Bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs*. Zeist: Jan Luitingfonds.

Mossel, G. van (2011). Plannen van bewegingsonderwijs. In: H. Stegeman, B. Brouwer & C. Mooij (red.). *Onderwijs in bewegen*. Houten: Bohn Stafleu. <http://www.bsl.nl/>

Contact

g.vanmossel@slo.nl